

ПРО ОСНОВНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ

**МАСЛОВА Наталія Григорівна - кандидат юридичних наук, докторант
Харківського національного університету внутрішніх справ**

<https://orcid.org/0000-0002-9009-1254>

DOI:<https://doi.org/10.32782/LAW.2020.1.15>

УДК 343.85

Статтю присвячено визначенню соціальної природи та призначення протидії злочинності. Розглянуто основні характеристики та ознаки діяльності держави щодо протидії злочинності, її сучасні проблеми, а також запропоновано змінити світоглядні орієнтири щодо неї. Зроблено висновок про те, що в основу протидії злочинності має бути покладено принцип невідворотності відповідальності, який забезпечить стабільний розвиток України, належний рівень правопорядку, захист правоохоронними органами інтересів особистості, суспільства і держави.

Ключові слова: протидія злочинності, невідворотність відповідальності, правоохоронні органи, соціальна держава.

Політика держави в галузі стримування злочинності базується на принципово визначеному Конституцією України правовому полі. Разом з тим, світогляд суспільства, що визначає конкретні шляхи досягнення поставлених державі завдань, повністю ще не сформовано. От чому розуміння причин сучасної злочинності й можливостей суспільства в боротьбі зі злочинністю є ключовою ланкою у формуванні стратегії протидії цьому соціальному злу.

Необхідність теоретичної розробки концептуальної моделі протидії злочинності визнається багатьма кримінологами, зокрема Ю.М. Антоняном, О.М. Бандуркою, М.Г. Вербенським, В.В. Голіною, О.І. Гуровим, І.М. Даньшиним, О.М. Джу-

жею, С.Ф. Денисовим, А.П. Закалюком, О.Г. Кальманом, О.Г. Колбом, О.М. Костенком, В.М. Кудрявцевим, О.М. Литваком, О.М. Литвиновим, В.В. Лунєвим, О.А. Мартиненком, В.А. Мисливим, А.А. Музикою, С.С. Овчинським, В.М. Трубниковим, П.Л. Фрісом та ін. У пошуку нових підходів у розробці теорії протидії злочинності пропонується в проаналізувати ефективність діяльності окремих органів кримінальної юстиції і відібрати основні засоби і способи кримінологічного впливу, такі як: закон, покарання, юстиція, некаральні засоби впливу, правосвідомість.

Тож *метою* написання даної статті є окреслення основних світоглядних орієнтирів системи протидії злочинності, точок її орієнтації у соціальному просторі, концептуальних проблем взаємодії з іншими теоретичними конструкціями, що використовуються для опису процесів кримінологічного впливу на злочинність.

В.М. Кудрявцев, відзначаючи, що «опора на науку – найбільш раціональний шлях удосконалення практики боротьби зі злочинністю» називає кілька головних напрямів, по яких варто було б розвивати боротьбу зі злочинністю:

– проведення продуманої соціальної політики, орієнтованої на потреби більшості людей;

– створення і розвиток на сучасному рівні системи профілактики (попередження) злочинів;

– раціональна кримінальна політика. У кримінальному законодавстві повинен підтримуватися розумний баланс суворих і м'яких заходів. Головний засіб боротьби зі злочинністю кримінально-правовими заходами – не жорстокість покарання, а його невідворотність (яку забезпечує не Кримінальний кодекс, а вся практика діяльності правоохоронних органів). Тому ефективна кримінальна політика повинна передбачати диференційований підхід до злочинців з урахуванням тяжкості вчиненого і особистості винного;

– докорінна перебудова пенітенціарної системи. Невід'ємним елементом поведінки із правопорушниками є наступна (після звільнення з місць позбавлення волі) система ресоціалізації;

– широке і послідовне використання наукових рекомендацій у сфері боротьби зі злочинністю;

– підготовка, відбір і вдосконалення кадрів працівників правоохоронних установ, ... робота вчених, спрямована на підвищення рівня знань фахівців, – важливе й актуальне завдання;

– правове виховання громадян і посадових осіб [1, с.216-220].

У суспільстві перехідного періоду змінюється характер відносин між людьми, змінюється їхнє ставлення до норм поведінки, у тому числі, і до правової.

Дійсно, держава не повинна залишатися пасивним споглядальником пристосування громадян до ринкових умов. Мова йде не про колишнє державне втручання в економіку, а про необхідність сформулювати соціальну, політичну, правову і економічну концепцію взаємин держави та людини в умовах ринкових відносин і наступної цілеспрямованої її реалізації.

Суспільство в питаннях протидії злочинності не повинно покладатися тільки на правоохоронні органи. Крім того, ефективність їхньої діяльності також залежить від багатьох факторів і соціальних умов. До речі, соціальний захист працівників правоохоронних органів є одним з важливих аспектів підвищення престижу даної професії.

Україна, проголосивши себе соціальною державою, повинна проводити соціальну політику в інтересах суспільства, реалізовувати соціальні програми адресного захисту певних груп населення, регулюючи і диригуючи участь у ній державних органів і громадськості. Екстраординарна роль держави в протидії злочинності полягає не в спробах прикрасити зусилля правоохоронних органів у вирішенні проблеми контролю над злочинністю, а в партнерстві з населенням, оздоровленні суспільства, захисті правослухняних громадян [2, с.3].

В ідеалі Україна, як соціальна держава, сучасного демократичного типу – це країна, що існує в умовах стабільної й розвинутої економіки, здатна здійснювати соціальну політику, що виражається в турботі про права людини, влаштування працездатних, створення системи охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримку незаможних, у боротьбі з конфліктами, злочинністю і т.д.

Усвідомлюючи розумні, свідомі та рішучі дії всієї системи державних органів у реалізації плану державотворення, можна визначити широке коло завдань, що стоять перед ними:

– не допустити формування соціальних полюсів;

– спрямовувати інтереси різних соціальних верств, що відрізняються майновим положенням, до взаємоприйнятого соціального компромісу;

– свідомо і цілеспрямовано регулювати економічні, політичні, національні, екологічні, соціальні, демографічні та інші відносини для створення стабільної системи життєзабезпечення суспільства в цілому, кожної людини окремо;

– орієнтувати законодавство на людину, на задоволення її життєвих інтересів і потреб, створити соціальний захист від безробіття, соціального забезпечення і т.д.;

– не допустити встановлення як державної ідеології цінностей будь-якої верстви, тим самим виключити ідеологічну конфронтацію і т.д.

Вирішенням цих і подібних завдань сприятиме досягненню загальнонарод-

ного консенсусу, зведе до мінімуму національні, міжособистісні та інші соціальні протиріччя і тим самим створить умови для максимального звуження застосування державного примуса.

Таким чином, при розробці сучасної моделі протидії злочинності основним концептуальним положенням, на нашу думку, є посилення соціально-регулятивної ролі держави, що дозволяє перейти від каральних заходів держави до реального попередження правопорушень.

Незважаючи на те, що право передбачає можливість державного примуса, насильство до злочинця, воно є малоефективним без моральної підтримки населення. Якщо населення не буде солідарним із правовими заборонами, колективно не засуджуватиме протиправні вчинки, то репресивний апарат захлинеться в боротьбі з масовими порушеннями закону.

Солідарність суспільства розвиває основу злочинності [3, с.158]. Людина постійно здійснює пошук умов, що більше відповідають її внутрішнім потребам. Але людина – істота суспільна, і у випадку втрати почуття зв'язку із суспільством, вона буде протиставляти себе йому.

Тому небезпечним є як егоїзм, що веде до втрати солідарності, розпаду суспільства, так і дуже сильне колективне почуття, що може стати гальмом прогресу, буде загрожувати свободам особи. Чим тіснішим є зв'язок між інтересом особистості та суспільства, тим меншою є ймовірність того, що людина вчинить злочин або допустить іншу форму поведінки, що відхиляється.

Завдання держави полягає в тому, щоб забезпечити соціальні умови і правові правила співіснування, гармонізувати суспільні відносини, знімаючи соціальні протиріччя і зміцнюючи солідарність суспільства. Не вирішивши даного завдання, важко очікувати підвищення соціальної активності населення у протидії злочинності, його правової підтримки.

Якщо не візьме гору підхід, пов'язаний зі зростанням соціальної функції держави, з розширенням соціальних програм, вирівнюванням несправедливості, породжу-

ваної ринковими відносинами, то й держава не буде здатною кардинально змінити кримінальну ситуацію в країні застосуванням тільки лише кримінально-правової репресії.

Реакція держави на скоєні правопорушення не повинна в обов'язковому порядку реалізовуватися в покаранні. У реагуванні на правопорушення в багатьох випадках є достатнім публічний або державний осуд суспільно небезпечного або негативного діяння. Якщо принцип неминучості покарання став суперечити реформованому останніми роками кримінальному законодавству, то принцип невідворотності відповідальності навпаки повинен і може підкреслити захист пріоритетів у правах громадян та інтересів суспільства.

Вищесказане дозволяє стверджувати, що принцип невідворотності відповідальності є найважливішим у кримінально-правовій боротьбі зі злочинністю й повинен знайти своє повне відбиття в законодавстві [4, с. 96-97]. Його забезпечення повинно стати найбільш важливим завданням державних органів, що ведуть боротьбу зі злочинністю.

Механізм реалізації принципу невідворотності відповідальності має досить складну структуру і потребує наукового осмислення. В його основу варто включити принципові положення концепції О.М. Костенка, що поєднує закон, відповідальність і правосвідомість громадян [5].

Найбільш важливими сторонами механізму забезпечення невідворотності відповідальності, на наш погляд, є:

- акцентований підхід у здійсненні відомчого контролю і прокурорського нагляду за якістю слідства та дізнання, постановкою роботи з реєстрації злочинів, законністю порушення і припинення кримінальних справ;

- постійна увага до проблем слідства. Високе навантаження на одного слідчого при неадекватній оплаті його праці, проблеми комплектування кваліфікованими фахівцями, низька забезпеченість технічними засобами і транспортом оперативних і слідчих підрозділів – ось далеко не повний перелік проблем, які потребують

свого розв'язання. Необхідно провести комплексні дослідження і розробити нові науково обґрунтовані норми навантаження працівників слідчих органів, здійснити технічне переозброєння та інформаційне забезпечення діяльності слідчих;

– кадрове забезпечення слідчих і оперативно-розшукових підрозділів, підвищення кваліфікації і професіоналізму працівників, покращення соціально-побутових умов і грошового утримання;

– безкомпромісна боротьба зі злочинами проти правосуддя і виконання покарань. Свавілья і вибивання показань, незаконні методи розслідування дуже часто пов'язані з відношенням до підозрюваного як до злочинця, у той час як засуджуватися повинні вчинки і діяння. Принцип презумпції невинуватості, проголошений Конституцією України, вимагає своєї реалізації в повсякденній практиці розкриття та розслідування злочинів, що також визначає необхідність наукового аналізу проблем його обов'язкового дотримання;

– удосконалення кримінального процесуального, кримінального законодавства, у тому числі механізму захисту свідків і потерпілих, працівників правоохоронних органів і суддів від посягань на їхнє життя або інше насильство у зв'язку з кримінальним провадженням. У кримінальному судочинстві необхідно створити додаткові умови для правового забезпечення оперативно-розшукової діяльності та легалізації відомостей, добутих оперативним шляхом;

– підвищення оперативності та якості розгляду кримінальних проваджень, забезпечення тісної взаємодії слідчих і оперативно-розшукових органів, доведення до суду припинених і незаконно припинених кримінальних проваджень, здійснення комплексу заходів із удосконалення оперативно-розшукової діяльності;

– забезпечення розшуку без вісті зниклих громадян та осіб, що зникли з метою ухилення від кримінальної відповідальності, удосконалення організації роботи зі установлення особистості невпізнаних трупів. У повній мірі це стосується і проведення невідкладних робіт при стихійних

та інших лихах, які супроводжуються значною кількістю людських жертв;

– забезпечення виконання інших заходів правового впливу відповідно до вимог закону, забезпечення розшуку осіб, що зникли з метою ухилення від відбування покарання;

– забезпечення координації діяльності ключових структур, покликаних вести боротьбу зі злочинністю;

– формування високої правової культури, позитивного іміджу держави та її правоохоронних структур;

– розробка і реалізація регіональних програм протидії злочинності та профілактики злочинів і правопорушень, у тому числі заходів соціальної профілактики по зниженню безробіття, безпритульності й бездоглядності дітей, боротьби з алкоголізмом, наркоманією, проституцією.

Висновки:

1) стабільний розвиток України обумовлює забезпечення належного рівня правопорядку, захист правоохоронними органами інтересів особистості, суспільства і держави. Реалізація на практиці принципу невідворотності відповідальності сприятливо позначиться на соціальному кліматі в суспільстві, консолідує ключові структури, задіяні в боротьбі зі злочинністю, у досягненні системної, скоординованої діяльності;

2) забезпечення принципу невідворотності саме відповідальності, а не покарання, дозволить також задовольнити суспільні очікування результатами виконання державою функції захисту громадян від злочинних посягань. Головним при цьому є готовність державних органів реагувати на будь-яке правопорушення, чуйно і уважно ставитися до прохань громадян про їхній захист і допомогу, демонстрація злочинцеві, що він буде обов'язково затриманий і можливо, якщо це потрібно, буде суворо покараний;

3) визначення орієнтирів протидії злочинності у соціальному середовищі є першорядним завданням на сучасному етапі стримування злочинності. Українська кримінальна політика відрізняється вибірковою гуманністю більшою мірою

стосовно осіб, що вчинили кримінальне насильство, а не попереджає це насильство, не захищає права його жертв. Разом з тим принцип гуманізму не повинен домінувати над іншими принципами протидії злочинності і насамперед принципом справедливості. Реалізація принципу гуманізму не повинна суперечити концепції пріоритетної охорони прав і свобод людини, тобто потерпілих від злочинів.

Література

1. Кудрявцев В.Н. Преступность и нравы переходного общества. М: Гардарики, 2002. 237 с.
2. Давиденко Л.М. Питання боротьби зі злочинністю та зміцнення правопорядку. *Вісник Університету внутрішніх справ*. № 10. 2000. С. 3-12.
3. Гыскэ А.В. Современная российская преступность и проблемы безопасности общества (политический анализ). М.: Юнити-Дана, 2000. 356 с.
4. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Принцип невідворотності відповідальності як основа системи протидії злочинності // Актуальні проблеми кримінального права та кримінології у світлі реформування кримінальної юстиції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції [22 травня 2015 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Кримінологічна асоціація України. Х. : ХНУВС, 2015. С. 96-97.
5. Костенко О. М. Культура і закон – у протидії злу. Київ: Атіка. 2008. 352 с.

SUMMARY

The article is focused on determining the social nature and purpose of combating crime. The main characteristics and features of the state's activity in combating crime, its current problems have been studied. The author has offered to change the world outlook on it. It has been concluded that defining the benchmarks for combating crime in the social environment is a paramount task at the current stage of crime prevention. The Ukrainian criminal policy is distinguished with the humanity in the vast majority concerning persons who committed criminal violence, but does not prevent it, does not protect the rights of its victims. However, the principle of humanism must not dominate over other principles of combating crime and, above all, the principle of justice. The implementation of the principle of humanism should not contradict the concept of priority protection of human rights and freedoms, i.e. victims of crimes.

The principle of inevitability of liability, which can ensure the stable development of Ukraine, the proper level of law and order, protection of the interests of individuals, society and the state by law enforcement agencies, should be the basis for combating crime. The implementation of the principle of inevitability of liability in practice will have a positive effect on the social climate in society, will consolidate the key structures involved in the fight against crime, in achieving systematic, coordinated activities. Besides, ensuring the principle of inevitability of liability, but not punishment, will satisfy the public expectations by the state's performance of the function of protecting citizens from criminal offenses. The main thing is the willingness of public authorities to respond to any offense, to be sensitive and attentive to citizens' requests for their protection and assistance, demonstrating the offender that he or she will be detained and, if necessary, severely punished.

Key words: counteraction to crime, inevitability of liability, law enforcement agencies, social state.